

УДК 351.86

Гончаренко О. Г.,

доктор економічних наук, доцент,
начальник кафедри економіки та соціальних дисциплін,
Академія Державної пенітенціарної служби, м. Чернігів, Україна

УПРАВЛІННЯ РИЗИКАМИ В КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧІЙ СИСТЕМІ ТА ЇХ ВПЛИВ НА БЕЗПЕКУ СУСПІЛЬСТВА

У статті досліджено питання управління ризиками в кримінально-виконавчій системі та їх вплив на національну безпеку через диверсифікацію передумов виникнення й наслідки рецидивної злочинності осіб. Встановлено, що дослідження ризику дозволяє передбачити небезпеку та визначити параметри впливу на суспільство. Доведено, що управління ризиками в кримінально-виконавчій системі розглядається як сукупність взаємопов'язаних ризиків, а саме: рівня і динаміки соціально-економічного стану в країні, правових, внутрішніх та особистісних ризиків персоналу та засуджених. Акцентовано увагу, що ймовірність виникнення загроз в установах виконання покарань обумовлені дією екзогенних та ендогенних чинників, серед індикаторів визначено: реінтеграція засуджених, відповідність «заселення» установ ліміту наповнення, продовольче, речове і медичне забезпечення.

Ключові слова: ризик, невизначеність, кримінально-виконавча система, рецидивна злочинність, постпенітенціарний рецидив, соціальна ефективність.

Постановка проблеми. Дослідження діяльності органів та установ кримінально-виконавчої системи з позиції системного аналізу дозволяє визначити їх як соціоекономічні системи з відповідними «входами – виходами», функціонування яких залежить від багатьох факторів екзогенного та ендогенного впливу. Перетворення вхідних елементів на вихідний результат і характеризує ефективність управління такою системою. Дослідження ефективності, як вихідного результату діяльності пенітенціарної системи, не завжди можна оцінити кількістю засуджених, які умовно-достроково звільнені або переведені в установи з полегшеними умовами тримання, або кількістю осіб, які отримали робітничу професію тощо. Враховуючи, що кримінально-виконавча система має найвищий ступінь ризику, особливе значення матимуть показники, які дозволяють розкрити проблематику її відповідності правовому, соціальному і економічному рівню розвитку суспільства та повернення законослухняних громадян, які можуть інтегруватися та працевлаштуватися в суспільне виробництво.

На сучасному етапі реформування правоохоронних органів виникає потреба в розробці теоретичних та практичних доробок, що стосуються питань управління ризиками в органах та установах пенітенціарної системи. Відсутність ефективної комплексної системи управління ризиками призводить до неузгодженості дій правоохоронних органів в питаннях забезпечення правопорядку та ізоляції від суспільства осіб, які скоїли злочини та яким судом встановлено термін позбавлення волі. Існуючі підходи та методики в теорії управління щодо вирішення проблемних аспектів управління ризиком потребують систематизації та адаптації до завдань, які сьогодні ставить держава і суспільство перед правоохоронними органами, і в тому числі кримінально-виконавчою системою. У цьому контексті важливе науково-теоретичне і практичне значення мають дослідження оцінки ризиків рецидивної злочинності як сукупної дії ендогенних і екзогенних факторів впливу на засудженого, який відбуває покарання в установах кримінально-виконавчої системи.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Як важливий елемент управління організаційними системами управління ризиками пов'язано з ймовірними втратами та можливостями розвитку [10, с. 176]. Проблемам вивчення невизначеності і ризику та їх впливу на результати функціонування суб'єктів присвячені праці як вітчизняних, так і зарубіжних учених, а саме: Т. Бартона, В. Вітлінського, В. Глуценка, Г. Клеймера, В. Москвіна, В. Терьохіна, Є. Уткіна, В. Черкасова, В. Чернишова, О. Ястремського, К. Хлардера, Д. Штефаніча та інших.

Проведений аналіз публікацій виявив недостатню кількість наукових досліджень, що стосуються управління ризиками в правоохоронних органах та їх впливу на діяльність кримінально-виконавчої системи.

Постановка завдання полягає у визначенні впливу ризику управління правоохоронними органами і кримінально-виконавчою системою на національну безпеку суспільства через диверсифікацію передумов та наслідків рецидивної злочинності осіб, які відбували покарання в установах пенітенціарної системи.

Виклад основного матеріалу. Діяльність правоохоронних органів є потенційно небезпечною. Ризик являє собою поєднання ймо-

вірності подій з небажаними наслідками. Дослідження ризику дозволяє заздалегідь передбачити небезпеку та визначити параметри її впливу на людину чи суспільство, а тому врахування ризику повинно стати невід'ємною складовою життєдіяльності суспільства.

Економічна наука виділяє класичну і неокласичну теорії ризику. Міль Ж. та Сеніора Н., як засновники класичної теорії, ризик ототожнюють з одержанням збитків, які виникають у ході реалізації прийнятого рішення [2, с. 234]. На думку представників неокласичної теорії А. Маршал і А. Пігуристик, розглядається як концепція граничної корисності [2, с. 239]. Подальший розвиток теоретичних досліджень ризику як явища, що супроводжує суб'єкти в умовах невизначеності, здійснювали вітчизняні та зарубіжні вчені, які трактували його як невдачу, небезпеку (загрозу), непередбачувані втрати тощо. Або ризик як «атрибут прийняття рішення у ситуації невизначеності» [5, с. 431]. Альгіна А. визначає ризик як діяльність, яка пов'язана з подоланням невизначеності в ситуації неминучого вибору, в процесі якого можливо кількісно і якісно оцінити ймовірний результат, визначити невдачі та відхилення від мети [1, с. 657]. На думку українських вчених В. Вітлінського та С. Наконечного, ризик є способом подолання невизначеності [4, с. 245]. Отже, ризик можна трактувати як ймовірне відхилення від очікуваного результату, в якому є шанс його покращити, і небезпека його погіршити.

На думку В. В. Чернишова, управління ризиками в кримінально-виконавчій системі можна розглядати як очікувану ймовірність зміни рівня соціально-економічних втрат від скоєних рецидивних злочинів осіб, звільнених з місць позбавлення волі. Він виділяє чотири групи взаємозв'язаних ризиків [9, с. 198]:

- ризику впливу рівня і динаміки зміни соціально-економічного стану в країні;
- правові ризики (ризики правоохоронної діяльності);
- внутрішні (екзогенні) ризики установ виконання покарань;
- особистісні ризики засуджених.

Ймовірність виникнення тих чи інших ризиків в установах виконання покарань обумовлена дією екзогенних і ендогенних чинників, а тому результативність діяльності виправних закладів

залежить від ефективності заходів щодо їх усунення і запобігання. До них належать:

- 1) матеріальні і моральні втрати (соціальні та економічні);
- 2) місце реалізації ризику (пенітенціарні та постпенітенціарні);
- 3) носії ризику (засуджені, персонал пенітенціарної системи, суспільство);
- 4) особи, яким завдано збитки (фізичні та юридичні особи, держава).

Одним з основних чинників запобігання ризикових ситуацій у виправних закладах залишається діяльність персоналу, в якого є власне бачення виправлення осіб, позбавлених волі. Ймовірність виправлення засуджених залежить від кваліфікації персоналу, вдосконалення баз даних і інструментарію обробки інформації (наприклад, класифікація засуджених на групи за можливостями їх реінтеграції в соціум дозволяє сконцентрувати ресурси виправної установи на виховній роботі з ними). Системний підхід до оцінки ймовірності реінтеграції засудженого із врахуванням його кримінального потенціалу дозволяє підвищити соціальну ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи.

Найменш дослідженою, але найбільш значущою проблемою з позиції соціальної ефективності діяльності кримінально-виконавчої системи залишається постпенітенціарний рецидив. Ризиків рецидивних злочинів неможливо повністю уникнути, вони потребують значних ресурсів (держави, суспільства) на фінансування правоохоронних органів, і в тому числі пенітенціарної системи.

Відсутність системного підходу в управлінні ризиками правоохоронних органів виявляється неузгодженістю дій структурних підрозділів і відомчим підходом до оцінки результатів їх діяльності. Одним зі спільних напрямків діяльності є протидія рецидивній злочинності осіб, які звільнені з місць позбавлення волі (постпенітенціарні ризику). Національна поліція розслідує скоєні злочини, судові органи виносять вирок особам, які його скоїли (передпенітенціарний період), кримінально-виконавча система за рішенням суду ізолює особу від суспільства, яка скоїла злочин (пенітенціарний період). Припустимо, що всі ці структурні підрозділи правоохоронних органів сумлінно виконують свої функції. Але в постпенітенціарному періоді звільнений з місць

позбавлення волі засуджений залишається поза системою, «один на один» зі своїми проблемами, без належної допомоги держави і суспільства. А тому створюються умови для скоєння повторних злочинів, якими знову ж займаються правоохоронні органи, а втрати держави від рецидивної злочинності зростають. Необхідність цілеспрямованої та адресної соціальної допомоги особам, які відбували покарання, є головними пріоритетними напрямками діяльності пенітенціарних систем Німеччини, Фінляндії, Швеції, Норвегії та Великої Британії.

Оцінка ризику рецидивних злочинів, запропонована В. І. Терьохіним [6, с. 87], заснована на використанні ризику (ймовірності) рецидиву. В її основу покладено показники результативності реінтеграції засуджених як критерій ефективності діяльності органів та установ кримінально-виконавчої системи. Цей підхід засновано на класифікації засуджених за особистісними характеристиками на момент прибуття в установу виконання покарань, поведінкою у виправних закладах, експертними оцінками ймовірності реінтеграції засуджених за різними кваліфікаційними групами і ймовірними значеннями основних факторів життєдіяльності після звільнення з місць позбавлення волі. При цьому ризик розглядається як ймовірність скоєння ризикової події (рецидиву злочину після звільнення з місць позбавлення волі).

Запропонований підхід забезпечив, по-перше, формування системи критеріїв і показників ефективності діяльності установ виконання покарань, що відповідає цілям діяльності кримінально-виконавчої системи; по-друге, застосування індивідуального підходу до засудженого і визначення рівня його реінтеграції; по-третє, визначення факторів, які впливають на рецидивну злочинність, що дозволяє мінімізувати їх негативний вплив на осіб, звільнених з місць позбавлення волі тощо.

Ймовірність скоєння рецидивних злочинів ініційовано:

- рівнем та якістю життя в країні (середовищем, в якому проходить реінтеграція, несприйняття суспільством, відсутністю роботи та житла, кримінальними зв'язками тощо);
- якістю діяльності правоохоронних органів (правопорядком у суспільстві, «внутрішнім середовищем» установ виконання

покарань, низьким рівнем виховної роботи та трудової діяльності в установах, втратою соціальних зв'язків тощо);

– функціонуванням кримінально-виконавчої системи (особистісними рисами характеру засудженого, залученням до кримінальної субкультури, відсутністю соціальних зв'язків, психічними розладами тощо).

Соціальна ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи характеризується відповідністю наданих нею послуг певним соціальним стандартам (наприклад, умов тримання осіб, які знаходяться під вартою і засуджених до позбавлення волі), визначених вітчизняними і міжнародними нормативно-правовими актами. У такому випадку доцільно застосувати індикатори, які дозволять їх оцінити і виявити ризики, які вони приховують. Погудін О. такими індикаторами вважає: відповідність «заселення» установ виконання покарань і слідчих ізоляторів ліміту наповнення, дотримання норм проживання засуджених, забезпечення продуктами харчування і речовим майном, медичними препаратами тощо [8, с. 89].

Реінтеграція засуджених, ще один індикатор, який забезпечує зниження ризику скоєння повторних злочинів і дозволяє адаптуватися в суспільстві та стати законотримувачем громадянином. «Саме установа виконання покарань забезпечує вплив на правове і моральне обґрунтування покарання, визначає соціально-правовий статус особистості в суспільстві та сприяє її ресоціалізації» [7, с. 18]. На думку Г. Атаманчука, критерії соціальної ефективності, з одного боку, узгоджуються з потребами, інтересами і цілями суспільного розвитку (як загальнонаціонального, так і регіонального), а з іншого – дозволяють оцінити ефективність державного управління щодо виробництва суспільних благ [3, с. 274]. Основними критеріями у вирішенні поставлених проблем є моніторинг постпенітенціарного рецидиву. Кутуков С. переконаний, що увагу пенітенціарної науки необхідно спрямувати на розробку «критеріїв і показників її ефективності, які характеризують не внутрішні успіхи і досягнення, а внесок кримінально-виконавчої системи в забезпечення правопорядку в країні, захист прав і законних інтересів особистості» [7, с. 19].

Недосконалість системи управління ризиками постпенітенціарних злочинів спричинена відсутністю досліджень у теорії прогнозування ризиків і недосконалістю інструментарію управління ризиком в установах виконання покарань. По-перше, прогнозування ризиків є початковим етапом процесу управління суб'єктом. І незважаючи на те, що сьогодні достатньо багато вчених досліджує ризик, наукові здобутки щодо прогнозування ризику в кримінально-виконавчій системі України практично відсутні. По-друге, управління ризиками здійснюється в органах і установах кримінально-виконавчої системи частково та непослідовно. Такий підхід не є ефективним, оскільки ризики взаємозв'язані і ними не можливо здійснювати управління кожним окремо. Крім того, постійна зміна внутрішнього і зовнішнього середовищ не дозволяють визначити пріоритетність заходів щодо запобігання ризиків і зниження їх суспільної безпеки. По-третє, комплексний підхід до управління ризиками в установах виконання покарань передбачає оцінку ймовірності скоєння рецидивного злочину на території виправного закладу, що дозволяє визначити не тільки зв'язок усіх видів, факторів і причин ризиків, але і вести облік взаємозв'язків усіх елементів системи управління ризиком (заходів щодо зниження їх негативного впливу або моніторингу виконання рішень, що стосуються управління ризиками та аналізу їх ефективності). Під результативністю системи управління ризиками розуміють її вплив (фактичний чи очікуваний) на ймовірність виникнення несприятливих подій і подолання їх наслідків. Для кримінально-виконавчої системи результативність стратегічного управління ризиками адекватно відображається зміною кримінального потенціалу країни. Управління ризиками повинно стати складовою частиною стратегічних програм правоохоронних органів у частині боротьби зі злочинністю, і в тому числі з рецидивною.

Висновки. Вдосконалення процесу оцінки й управління ризиками рецидивних злочинів засуджених після звільнення з місць позбавлення волі підвищить результативність діяльності правоохоронних органів та соціальну ефективність діяльності кримінально-виконавчої системи. Основними напрямками повинно стати:

1) вдосконалення алгоритму оцінки результативності управління ризиками з допомогою використання сукупності методів прогнозування;

2) формування комплексної програми (що стосується допенітенціарного, пенітенціарного та постпенітенціарного періодів), яка заснована на достовірній інформації діяльності правоохоронних органів щодо зниження рецидивних злочинів;

3) управління ризиком як системою цілеспрямованого впливу на всі види ризиків, які виникають в органах і установах пенітенціарної системи, і в своїй сукупності дозволяють уникнути, зменшити або мінімізувати негативні наслідки суб'єктивно-об'єктивного характеру середовища функціонування, що сприятиме підвищенню соціальної ефективності функціонування кримінально-виконавчої системи та забезпечить виробництво суспільних благ загального користування.

Список використаних джерел

1. Альгин А. П. Риск и его роль в общественной жизни. Москва: Мысль, 1989. 188 с.
2. Антология экономической классики: в 2-х т. Т. 1. / сост. И. А. Столяров. Москва: ЭКОНОВ, 1993. 480 с.
3. Атаманчук Г. В. Система государственного и муниципального управления Москва: РАГС, 2007. 488 с.
4. Вітлінський В. В. Ризик у менеджменті. Київ: Борисфен-М, 1996. 336 с.
5. Економічна енциклопедія: у 3 т. Т. 1 / ред. кол.: С. В. Мочерний та ін. Київ: Академія, 2000. 952 с.
6. Эффективность УИС: содержание и методы количественной оценки: монография / Терехин В. И. Рязань: Академия ФСИН России, 2014. 185 с.
7. Кутуков С. А. Уголовно-исполнительная система как часть общества: социальные функции и проблемы взаимодействия. *Уголовно-исполнительная система: право, экономика, управление*. 2010. № 1. С. 17–19.
8. Погудин О. А. Социально-экономическая деятельность уголовно-исполнительной системы. *Человек и закон*. 2008. № 5. С. 86–100.
9. Терехин В. В., Чернышов В. В. Экономическое управление учреждениями УИС: учебное пособие. Москва: Проспект, 2017. 376 с.
10. Штефаніч Д. Управління підприємницьким ризиком. Тернопіль: Економічна думка, 1999. 224 с.

Honcharenko O. G.,

Doctor of Economic Sciences, assistant Professor,
Head of Department of Economic and social disciplines,
Academy of State Penitentiary Service, Chernihiv, Ukraine

MANAGING THREATS IN THE PENAL SYSTEM AND THEIR IMPACT ON PUBLIC SAFETY

The article explored the issue of risk management in the penal system and its impact on national security. A diversification effects and conditions of recidivism persons who have served a sentence in the penitentiary system. Research to predict the risk of danger and determine the parameters of impact on society. The penal system has the highest risk, as particularly important the compatibility of its activities legal, social and economic level of development.

Risk management in the penal system as a set of interrelated risks. These risks include the level and dynamics of the socio-economic situation in the country, legal, internal and personal risk staff and prisoners. Risk of recurrent crimes cannot be entirely avoided. They need the resources allocated by the state to finance law enforcement and penal system.

The lack of a systematic approach to risk management, law enforcement, manifested in the lack of coordination between units and departmental approaches to evaluating the results of their activities. Probability of threats in prisons is due to the influence of exogenous and endogenous factors. The impact activity depends on the effectiveness of measures for their elimination and prevention. The benchmarks to assess and identify threats include: load level institutions, food, clothing and medical care. The reintegration of prisoners is an indicator that provides reduced risk of committing repeated crimes and allows adapting in society and becoming law-abiding citizen. For penitentiary risk management results reflected a change in the criminal potential. Risk management is an integral part of strategic programs of law enforcement agencies in the fight against crime, and including relapses.

Key words: *risk, penal system, recurrent crime, penitentiary after relapse, social efficiency.*

References

1. Algin, A. P. (1989), *Risk and its role in public life*. Moscow: Thought, 188 p.
2. *Anthology of economic classics*, (1993), [Comp. I. A. Stolyarov]. In 2 t. T. 1. Moscow: ECONOV, 480 p.
3. Atamanchuk, G. V. (2007), *The system of state and municipal government*. Moscow: RAGS, 488 p.
4. Vitlinskiy, V. V. (1996), *Rizik at management*, Kyiv: Borisfen-M, 336 p.
5. *Economical encyclopedia*, (2000), Ed. col.: S.V. Mother and in. Do trymoh volumes. Kyiv: Akademiya, T. 1. 952 p.

6. Terekhin, V. I. (2014), *The effectiveness of the MIS: the content and methods of quantitative evaluation*: monograph. Ryazan: Academy of the Federal Penitentiary Service of Russia, 185 p.

7. Kutukov, S. A. (2010), „The penal system as a part of society: social functions and problems of interaction”. *Penal system: law, economics, management*. No. 1. P. 17–19.

8. Pogudin, O. A., Davydova, S. G. (2008), „Socio-economic activities of the penitentiary system”. *Man and Law*. No. 5. P. 86–100.

9. Terekhin, V. V., Chernyshov, V. V. (2017), *Economic management institutions MIS*. Tutorial. Moscow: Prospect, 376 p.

10. Stefanich, D. (1999), *Management of the priestly rizik*. Ternopil: Ekonomichna dumka, 224 p.